

RUSYA TÜRKLERİNİN BALKAN SAVAŞLARINA TEPKİLERİ VE OSMANLI'YA MADDİ-MANEVİ KATKILARI

Yrd. Doç. Dr. Emin ÖZDEMİR*

Öz

20. yüzyıla girildiğinde başta Kırım, Azerbaycan, İdil-Ural Bölgesi, Kazak Bozkırları ve Türkistan olmak üzere Türklerin yoğun olarak yaşadığı geniş bir coğrafya, Rusya'nın kontrolündeydi. Rus işgalindeki bu bölgelerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri ise çok eski devirlere dayanmaktaydı. İşgalden sonraki dönemlerde bu iki bölge arasındaki İslam ve Türklük temeline dayalı duygusal bağ, devam ettirilen kültürel ilişkiler sayesinde hiçbir zaman kopmamıştı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gelişen Panislamizm ve Türkçülük düşünceleri bu baği daha da kuvvetlendirmişti. İki bölge arasında güçlenen duygusal bağın ilk önemli yansıması, Balkan Savaşlarında hissedilir. Şark meselesinin bir parçası olan Balkan Savaşları, Rusya Türkleri kamuoyunda büyük bir teessür ve tepkiyle karşılanır. Rusya'da yaşayan Türkler, Osmanlı Devleti'ne yardımlar noktasında adeta seferber olurlar. Yapmış olduğumuz bu çalışmada Balkan Savaşlarının Rusya Türkleri arasında oluşturduğu akisleri ve onların maddi-manevi katkıları üzerinde duracağız.

Anahtar kelimeler: Balkan Savaşları, Rusya Türkleri, Hilâl-i Ahmer, Türkçülük.

Abstract

Reaction of Turks in Russia Against the Balkan Wars and Their Both Material and Spiritual Contribution to Ottomans

A large area of lands where Turks populated densely -for one Crimea, Azerbaijan, Idel-Ural Region, Kazakh Steppe and Turkistan- was under

* Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

the control of Russians at the very beginning of 20th century. And the relations between those occupied areas by the Russians and the Ottoman State dated back to the very old times. In the years ahead after the occupation, Islamic and Turkish ethnicity-based emotional bond between the people of those territories and Ottoman State never broke off thanks to the maintained cultural relations. Furthermore, the ideas of Pan Islamism and Turkism which developed in the last periods of Ottoman State reinforced this bond. The first considerable reflection of the emotional link between these two regions was felt during the Balkan Wars. Balkan Wars, a piece of Eastern Question, were met with wide reactions and sorrow in Turkish public opinion in Russia; and so to speak, almost their fully available resources were mobilized. In this study, we will draw on the consequential effects of Balkan Wars among the Turks in Russia and both material and spiritual contribution of themselves.

Key words: Balkan Wars, Russian's Turks, Red Crescent, Panturkizm.

Giriş

Tarihte yaşamış en dinamik milletlerden birisi olan Türkler, İlkçağlardan günümüze kadar dünyanın çok farklı bölgelerinde yaşamışlar ve çok sayıda devlet kurmuşlardır. Bu sebeple Türk dünyasının sosyo-politik sınırları oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır.¹ 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Türklüğünün haricinde Avrasya coğrafyasının büyük kısmında, farklı isimlerle anılan Türk boylarının önemli bir kısmı, Çarlık Rusya'sı hâkimiyetinde bulunmaktaydı. Rusya Türkleri olarak adlandırdığımız İdil-Ural bölgesinde; Tatar ve Başkurtlar, Kazak bozkırlarında; Ulu, Orta ve Kişi Cüz Kazakları, Yedisu ve Fergana'da; Kırgızlar, Türkistan bölgesinde; Özbekler, Hazar'ın doğusunda; Türkmen Boyları, Kafkasya'da; Azerbaycan Türkleri, Kırım'da ise Kırım Tatarları, Çarlık topraklarındaki başat Türk topluluklarındandı.

Osmanlı Devleti ile Rusya Türkleri arasındaki münasebetler Rus işgalinden önceki devirlerde başlar. Küçük çaplı askeri yardımlar veya siyasi mektuplaşmalar şeklinde kurulan diplomatik ilişkiler, işgallerden sonra kesintiye uğrasa da; kültürel ilişkiler, hac ve eğitim amacıyla yapılan ziyaretler vasıtasıyla devam eder.² II. Abdülhamid döneminde uygulanan Panislamist siyaset ve sonraki dönemlerde gelişen Türkçülük düşüncesi iki bölgeyi daha da yakınlaştırarak ilişkilerin ivmesini artırır.

Gelişen kültürel ilişkiler neticesinde karşılıklı hassasiyetlerin artması ile birlikte Rusya Türkleri, Rusya'daki Türk basını vasıtasıyla Osmanlı

¹ Yusuf Akçura, 20. yüzyılın başlarında Türk dünyasını üç kısıma ayırmaktadır. Birincisi Müstakil Osmanlı Devleti, ikincisi İran ve kuzeyindeki bölgeler, üçüncüsü ise Rusya ve Çin hâkimiyetinde geniş topraklardır. Yusuf Akçura, "Türk Aleminde", *Türk Yurdu*, Tubitak Yayınları, S. 1, C. I, s. 20, 1911.

² Ahad Andican, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, s. 199-202, İstanbul, 2009.

Devleti'nin 1912 yılında Balkan devletleriyle yaptığı savaşlarda uğradığı felaketleri, yakından takip ederler. Yapılan yayınlarla oluşturulan kamuoyu, neticesini kısa sürede gösterir. Rusya Türkleri, din ve ırk bağıyla bağlı oldukları Osmanlı'ya maddi ve manevi katkılar noktasında hiçbir fedakârlıktan kaçınmazlar. Bu katkılar, nakdi yardımlar olduğu gibi bizzat cephede savaşarak ya da cephe gerisinde gönüllü hizmet ederek gerçekleşir.

1. 20. Yüzyılın Başlarında Rusya Türklerinin Genel Durumu

Sahip oldukları göçebe hayat tarzı ve kısa sürede teşkilatlanma yeteneği sayesinde dünyanın değişik coğrafyalarında farklı isimlerle 40'tan fazla devlet kuran Türklerin önemli bir kısmı, 20. yüzyılın başlarında Rusya'nın hâkimiyetinde yaşamaktaydı. Bu Türk topluluklarının Rus hâkimiyetine girmesi uzun ve kademeli bir süreçte gerçekleşmişti. Rus Çar'ı IV. İvan tarafından 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın, 1556 yılında ise Astrahan Hanlığı'nın zaptı, Rusya'nın Türk ülkeleri yönündeki ilerleyişinin başlangıcı oldu.³ Kuzey'de soğuk denizlerle, Güney'de geniş karalar arasında sıkışmış Rusya'nın, emperyal bir güç olmasının ancak güneye doğru ilerleyerek, sıcak denizlere ulaşmakla mümkün olacağını anlayan I. Petro'nun belirlediği tarihi hedefleri, 18. yüzyılın başından itibaren Türklerin aleyhine gerçekleşti. Petro'ya göre Hindistan'a ulaşmak ve sıcak denizlere inmek için üç yol vardı. Birincisi, Karadeniz ve Balkanlar üzerinden Boğazları ele geçirmek; ikincisi; Kafkaslar ve İran üzerinden Basra Körfezine inmek; üçüncüsü ise Kazakistan üzerinden Türkistan'ı ele geçirerek Afganistan ve Hindistan'a ulaşmaktı.

Rus ilerleyişinin başladığı dönemde Kafkasya ve Türkistan'da yaşayan Türkler arasında siyasi birlik olmadığı gibi kendi aralarında da mücadelele mevcuttu.⁴ Bu durum Rus işgalinin hızlanmasına yol açtı. 18. ve 19. yüzyıllarda Rusya, Kırım'dan başlayarak Kafkasya ve Türkistan'daki Türk bölgelerini hâkimiyeti altına aldı. Rusya, işgal ettiği bölgelerde hâkimiyetini sağlamlaştırmak amacıyla bir taraftan idari yapılanmayı gerçekleştirirken, diğer taraftan da varlığına karşı gelişecek milli direnci kırmak için Ruslaştırma siyaseti yürüttü.

20. yüzyıla Rusya'nın uyguladığı idari baskı, sömürge ekonomisi ve asimilasyon siyasetinin kısılcığında giren Türk halkları, kendi içlerinden çıkardıkları aydınların öncülüğünde gelişen fikirlerin etrafında kenetlenerek milli kimliklerini korumaya, başta eğitim olmak üzere bütün alan-

³ Rusya İdil-Ural bölgesini işgal ederek ekonomik bir avantaj elde eder. İşgalden sonra İdil ve Ural Nehirleri Rus iktisadi hayatının önemli bir can damarı haline gelir. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 153-154, Ankara, 1993.

⁴ Kazak Hanlığı ve sonrasında kurulan Kazak cüzleri hakkında tafsilatlı bilgi için bakınız *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*, Çev. Abdolvahab Kara, İstanbul, 2007; Türkistan'da kurulan Buhara, Hokand ve Hive Hanlığı için tafsilatlı bilgiye bakınız, Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, 1995.

larda geri kalmışlıktan kurtulmaya çalışırlar. İdil-Ural bölgesinde Tatar din âlimleri Abdünnasir Kursavi ve Şehabettin Mercani'nin İslam'ın asıl kaynağı Kur'an ve Hadislere dayanarak dini anlayışta yenilik yapma ve işlevini kaybetmiş geleneksel medrese eğitimi sistemini yeniden düzenlemek düşüncesiyle ortaya attığı Ceditçilik, daha sonraki devirlerde Rusya'daki Türk toplumunun tamamını kuşatan, başta eğitim hayatı olmak üzere, sosyal hayatın tamamını ilgilendiren alanlarda reform yapılması gerektiğini savunan bir düşünce haline dönüşür.⁵ Geleneksel eğitimde yenilik yapma düşüncesi, Rus okullarında tahsil gören aydınlar tarafından daha da ileri götürülür. Tarih, coğrafya, matematik gibi modern ilimlerin de okutulduğu Usûl-i Cedid okulları açılır. Bu alanda açmış olduğu Usûl-i Cedid okullarında uyguladığı yeni eğitim metotları ile büyük başarı elde eden İsmail Gaspıralı, "*Dilde, Fikirde, İşde Birlik*" sloganıyla ortaya attığı fikirle, Türk dünyasını kültürel temelde birleştirmeyi hedefler.⁶

Rusya Türkleri arasında başta eğitim olmak üzere sosyal hayatın tamamına yönelik yenileşme düşüncesi, kadimci olarak da adlandırılan muhafazakâr din âlimlerinin tepkisini çeker. Kadimciler; esas olarak dini hukuka dayalı sosyal yapının devamını istemekte, yenileşmenin ise halkı Ruslaştırmaya iteceği kanaatindeydiler. Türklük fikrini ise İslamiyet'in ümmetçilik felsefesine aykırı buldukları için ağır bir şekilde eleştirirler.⁷

1905 yılında Rusya'da meşrutî düzene geçilmesi, burada yaşayan Türkler açısından dönüm noktası olur. Çünkü doğan özgürlük ortamında Türk aydınları, hem kısmi siyasi temsil hakkını elde ederler hem de basın yayın faaliyetlerinin gelişmesiyle fikirlerini daha kolay ifade etme imkânı bulurlar. 1906 yılında toplanan I. Devlet Duması'na Rusya'nın değişik bölgelerinden 25 Türk vekil seçilir. Müteakip dönemlerde açılan Dumalarda da değişen sayılarda Türk vekiller seçilmeyi başarır. Duma'da faaliyetlerini "*Müslüman Fraksiyonu*" çatısı altında yürüten Türk vekiller; siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik taleplerini dile getirirler.⁸

Rusya Türkleri, Duma'daki faaliyetlerinin yanında kendi aralarında kongreler düzenleyerek hem Rusya hükümetinden taleplerini daha etkili dile getirmeye çalışırlar, hem de siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda birlikte hareket etme niyetlerini ortaya koyarlar. Duma seçimlerinde eşit vatandaşlık statüsünü kazanmak, vatandaşlık hakkını bütün Müslümanların elde etmesi, milli mekteplerin açılması, dini vakıf müesseselerinin idaresinin Müslümanlara bırakılması gibi konularda kamuoyu oluş-

⁵ Ahad Andican, *Ceditizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 25, İstanbul, 2003.

⁶ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, s. 45, Ankara, 1996; Alexandre de Bennigsen, "Çarlık ve Sovyet Hâkimiyeti Altındaki Türkler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Çev. Kemal Aytaç, S. 41, s. 168, 1986.

⁷ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, s. 269, Ankara, 1999.

⁸ A.g.e., s. 115-122.

turmak amacıyla düzenlenen kongrelerde Türkler, birbirlerini tanıma imkânı buldukları gibi sosyal ve kültürel meselelerle alakalı önemli kararlar da alırlar.⁹

1905 İhtilali'nin Rusya Türkleri açısından bir diğer önemi ise, basın-yayın faaliyetlerinin önündeki engellerin kalkması olur. Azerbaycan'da Melikzade Zerdabi 1875 yılında yayınladığı "*Ekinci*", Rusya Türklerinin ilk Türkçe neşriyatı olarak kabul edilmektedir.¹⁰ Bu dönemdeki az sayıdaki Türkçe yayın arasında İsmail Gaspiralı'nın 1883 yılında Kırım Bahçesaray'da sade bir Osmanlı Türkçesiyle neşrettiği "*Tercüman*" gazetesi, sürekliliği ve tesir alanının genişliği bakımından döneminde farklı bir yere sahipti.¹¹

İhtilal ile birlikte Rusya'da Türklerin yaşadığı hemen her bölgede yayın faaliyetlerinde hızlı bir gelişme olur. Farklı görüş ve düşüncede çok sayıda gazete, dergi ve kitap neşredilir. Türkler arasında başlayan kültürel canlanma, Rus asimilasyon politikaları karşısında milli kimliklerin oluşmasına zemin hazırlar. Bu dönemde Ceditçi aydınların öncülüğünde gelişen Türkçülük düşüncesi yanında Kazakçılık, Tatarcılık gibi mikro milliyetçilikler de ön plana çıkar. Aynı zamanda yaşanan kültürel gelişmeler, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerin yoğunlaşmasını sağlar.

2. Gelişen İlişkiler Çerçevesinde Balkan Savaşları'nın Rusya Türkleri Arasındaki Akisleri ve Osmanlı Devleti'ne Yapılan Yardımlar

2.1. Rusya Türkleri ile Osmanlı Devleti Arasındaki İlişkilerin Gelişimi

Osmanlı Devleti'nin 1912 yılında dört Balkan devletine karşı giriştiği mücadelede, esaret altındaki Rusya Türklerinin, Osmanlı'ya verdiği maddi ve manevi desteği anlayabilmek için, Balkan savaşları öncesi Rusya Türkleri arasında Osmanlı algısını ve bu algının oluşmasını etkileyen ilişkilerin gelişimini ortaya koymak gereklidir. Çarlık Rusya'sı hâkimiyetinde yaşayan Türklerin Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinin kökleri, Rus işgalinden çok daha önceki devirlere hatta Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerine kadar uzanmaktadır. Ancak Kırım'dan Türkistan'a kadar olan bölgelerde farklı Türk topluluklarıyla olan ilişkiler coğrafi sebeplerin de tesiriyle her zaman aynı ölçüde gelişmemiş, dönem ve coğrafi konuma göre farklılıklar arz etmiştir.

İki bölge arasında Rus işgalinden önce gelişen siyasi ilişkiler, işgalle birlikte kesintiye uğrasa da kültürel ilişkiler her zaman devam etmiş, Balkan savaşlarına geline süreçte iletişim ve ulaşım imkânlarının artmasıyla daha da canlanmıştı. II. Abdülhamid döneminde uygulanan Panislamizm siyaseti ve Rusya Türkleri arasında gelişen Türkçülük dü-

⁹ Necip Hablmitoğlu, *Çarlık Rusya'sında Türk Kongreleri (1905-1917)*, s. 48, Ankara, 1997.

¹⁰ Akif Aşırılı, *Azerbaycan Matbuatı Tarihi*, s. 13-27, Bakü, 2009.

¹¹ Hakan Kırımlı, *a.g.e.*, s. 40.

şüncesi, dindaşlık ve ırktaşlık duygularının pekişmesini dolayısıyla Rusya Türkleri arasında Osmanlı algısının güçlenmesini sağlar.

Bunlardan din bağı ve dindaşlık duygusu hatta Şii İran'a karşı Türkistan hanlıklarıyla yapılan Sünni ittifakta olduğu gibi mezhep birliği, ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynar.¹² Halifelüğün Osmanlı Devleti'ne geçmesi sonucu halifenin manevi gücü de Osmanlı'nın, Türk toplulukları üzerindeki rolünü kuvvetlendirir. Bu sayede bu bölgeler Osmanlı'nın dini ve kültürel hinterlandı haline dönüşür. Osmanlı, hilafet makamının da etkisiyle zor zamanlarda başvurulacak önemli bir merkez durumuna gelir. Türkistan'da olduğu gibi hanların kendi arasındaki iktidar mücadelelerinde olduğu kadar Hanlıklar arasındaki mücadelede de Osmanlı padişahlarının onayı, meşruiyet aracı şekline bürünür.¹³

Hac ziyaretleri, eğitim amaçlı geliş gidişler, matbaanın da kullanılmaya başlamasından sonra Osmanlı'da basılan kaynak eserlerin Rusya Türkleri arasında okutulmaya başlaması¹⁴ ve Osmanlı kültürel hayatındaki gelişmeler sonucu Türk bölgelerindeki dini kanaat önderlerinin, tarikat şeyhlerinin ve müderrislerin Osmanlı'ya ve Hilafetin merkezi İstanbul'a olan ilgisinin artması, ilişkilerin canlı tutulmasında ana etmenler olur.¹⁵

Mekke ve Medine gibi kutsal bölgelerin Osmanlı'nın kontrolüne geçmesinden sonra Osmanlı topraklarına gelen Müslüman Türk hacılar, Osmanlı Devleti ile geldikleri bölgeler arasında köprü vazifesi görürler. Başta tarikat şeyhleri ve âlimler olmak üzere hac için gelen Türklerin büyük kısmının Osmanlı payitahtına da uğradığına dair Osmanlı arşivinde birçok kayıt bulunmaktadır. Hokand Hanlığı veziri Seyyid Bahadır'ın hac vazifesinden sonra İstanbul'a gelerek Padişah'ın huzuruna çıktığına dair irâde-i seniyye buna bir örnektir.¹⁶ Hacca giden âlimler, yazmış oldukları seyahat kitaplarında İstanbul'a uzun sayfalar ayırmışlardır. Bu tür eserler Rusya Türklerinin İstanbul'a olan ilgisini artırmıştır.¹⁷

Hac ziyareti yanında Rusyalı Türkler, eğitim-öğretim amaçlı da Osmanlı topraklarını ziyaret etmekteydiler. Darülfünun, Darül-muallimin ve diğer medreselerde eğitim görmek amacıyla Kırım, Kazan, Kafkasya ve Türkistan'dan çok sayıda öğrenci gelir.¹⁸ Osmanlı Devleti'nden çok sayı-

¹² Mehmet Saray, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Hanlıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, s. 3, Ankara, 1994.

¹³ Ahad Andican, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, s. 197.

¹⁴ Hüseyin Bargon, "Ahmet Mithat Efendi ve İdil-Ural Türkleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, s. 24-25, Bahar, 2002.

¹⁵ Ahad Andican, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, s. 264-269.

¹⁶ *Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI. - XX. Yüzyıllar)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s. 44-45, Ankara, 2004.

¹⁷ Hüseyin Bargon, "a.g.m.", s. 25.

¹⁸ *Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, s. 17, Ankara, 1992.

da muallim de Kırım gibi yakın coğrafyalara, buralardaki medrese ve mekteplerde görev almak üzere seyahat ederler.¹⁹ Gerek öğrenci geliş gi-dişleri gerekse müderrislerin karşılıklı ziyaretleri, Rusya Türklerindeki Osmanlı algısını kuvvetlendirir.

İstanbul'dan Türkistan'a 1877 yılında seyahat eden Osmanlı seyyahı Mehmet Emin Efendi'nin seyahatnamesinde geçen bir anekdot, Rusya Türklerinin Osmanlı'ya bakışını ve Türkistan Türkleri üzerinde Osmanlı Devleti'nin ve halifenin imajının ne derece etkili olduğunu anlamamız açısından önemlidir. 1877-78 Osmanlı, Rus savaşının cereyan ettiği bir dönemde Rus işgali altındaki göçebe Türkmenler arasında dolaşan seyyahın verdiği bilgiye göre, Türkmenler, Ruslar karşısında savaşan Osmanlı'nın galibiyeti için dualar yapmışlar, gerçek hükümdar olarak ise Osmanlı halifelerini gördüklerini belirtmişlerdir.²⁰ Teke Türkmenlerinin başı Nurverdi Han'ın, Seyyah Mehmet Emin Efendiye Türkistan'daki Türkler arasındaki ayrılığın ancak Osmanlıların himayesinde sonlanacağını ve Ruslara karşı birleşmenin Osmanlı'nın yardımıyla gerçekleşebileceğini söylemesi, Rusya Türklerinin zihnindeki Osmanlı algısını ortaya koymaktadır.²¹

Balkan savaşlarına gelineen süreçte Rusya Türkleri arasında gelişen Türkçülük düşüncesi, iki bölge arasındaki bağları daha da güçlendirir. Başta Gaspıralı İsmail olmak üzere, Rusya Türkleri arasında yetişen ceditçi aydınlar, yazmış oldukları eserlerde Rusya'nın uyguladığı Panslavist politikalar karşısında Türkçülük düşüncesini ön plana çıkarırlar. II. Meşrutiyetin ilanı ile bu aydınların Osmanlı'ya sempaticileri daha da artar. Artık İstanbul onların daha sık uğradıkları kutsal bir merkez haline dönüşür.²²

2.2. Rusya Türkleri Kamuoyunda Balkan Savaşları

Kendi aralarındaki asırlık problemleri halleden Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ'ın, Rusya'nın da kışkırtmaları sonucu, Osmanlı'ya saldırılarıyla 1912 yılında başlayan Balkan savaşları, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde karşılaştığı en büyük felaketlerden birisidir. Dış siyasetteki basiretsizlik neticesinde Balkanlarda kurulan ittifakların farkına varılamaması, iç siyasetteki karışıklıklar, orduya siyase-

¹⁹ Özellikle Kırım ve Azerbaycan gibi daha yakın coğrafyalara Osmanlı Devleti'nden Türk eğitimciler giderek kardeş halklara destek vermekteydiler. H. Murat Arabacı, "1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti ile Kültürel Münasebetleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/2, s. 69, Kış, 2008; Betül Arslan, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine "Kardeş Kömeği" ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, s. 40, Ankara, 2000; Hakan Kırımlı, *a.g.e.*, s. 177-182.

²⁰ Mehmet Emin Efendi, *İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat*, Haz. Rıza Akdemir, s. 23-24, Ankara, 2000.

²¹ *A.g.e.*, s. 89.

²² Hakan Kırımlı, *a.g.e.*, s. 185-186.

tin girmesi sonucu yaşanan başıbozukluk, yüzlerce yıl Türk vatanı olmuş Balkan topraklarının kaybedilmesi ve buralardan yüz binlerce muhacirin Anadolu'ya göç etmesiyle sonuçlanır.²³ Gerek muhacirlerin içinde bulunduğu ağır şartlar, gerekse cephede ve cephe gerisinde yaşanan olumsuzluklardan dolayı Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü zor durum karşısında Rusya Türkleri tepkisiz kalmazlar.

Balkan devletlerinin hamiliğini yapan Çarlık Rusya'sının baskılarına rağmen Türk aydınları, Osmanlı Devleti'ne destek verilmesi için kamuoyunu harekete geçirmeye çalışırlar. Bu konuda Gaspıralı İsmail'in neşrettiği ve Rusya Türkleri arasında geniş kitlelerin okuduğu "Tercüman" gazetesi, İdil-Ural bölgesinde "Vakit" gazetesi, Kazak bozkırlarında "Kazak" gazetesi ve "Aykap" dergisi, Türkistan'da Turan gazetesi, İstanbul'da Rusya'dan gelen Muhacir Türk aydınlarının da katkılarıyla çıkan "Türk Yurdu" dergisi ve diğer yayın organları önemli rol oynar.

Bu yayın organları arasında İstanbul'da Rusya Türklerinin de katkıları ile neşredilen Türk Yurdu dergisinin yeri oldukça önemlidir. Her ne kadar Rusya'da çıkarılmasa da, yazar kadrosunun önemli bir kısmı muhacir Rusya Türkleri tarafından teşekkül etmiş olan dergi, Rusya Türkleri arasında büyük ilgi görmekteydi. Bu yüzden Çarlık sansürüne maruz kalmış, Rusya'ya sokulması yasaklanmıştı.²⁴ Derginin Rusya muhaciri yazarları, Balkan savaşlarının hazırlık safhasından itibaren gelişmeleri yakından takip ederler. Bu yazarlardan aslen Kazan doğumlu Tatar olan ve Türk milliyetçiliğinin de teorisyenlerinden kabul edilen Yusuf Akçura, savaşın başlamasından hemen önce yazdığı yazısında Balkanlarda Osmanlı Devleti aleyhinde kurulmaya başlayan ittifaklar üzerinde durarak tedbir alınmaması durumunda, Osmanlı Devleti için büyük bir tehlike teşkil edeceğini haber verir.²⁵

Nitekim Akçura'nın altını çizdiği tehlike, dört Balkan devletinin birleşerek Osmanlı Devleti'ne saldırmasıyla gerçekleşir. Savaşın başlamasından itibaren Türk Yurdu dergisi, savaşla ilgili haberleri ve yorumları sayfalarından duyurur. Osmanlı ordularının almış olduğu ağır mağlubiyetler sonucu 500 yıllık vatan topraklarının terk edilmesi, bütün Türk milleti gibi Türk Yurdu yazarlarını da derinden etkiler. Akçura, dergideki köşesinde Osmanlı'nın ricatını şu sözlerle anlatır: *"Pek acı bir hakikati itiraf edecek kadar mertlik gösterelim. Bu güne değin harpte galip gelen biz değiliz. İstihfaf ettiğimiz Sütçü Bulgarlar, domuz çobanı Sırplar, hatta meyhaneci Yunanlılar bizi, beş yüz yıldır hepsine efendilik eden Osmanlıları yendiler"*.²⁶

²³ "Balkan Savaşı" Maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 5, s. 23-25.

²⁴ Ömer Özcan, "Türk Yurdu'nda Turancılık ve Türk Dünyası", *Türk Yurdu*, S. 281, Cilt XXXI, s. 24, Şubat, 2011.

²⁵ Yusuf Akçura, "Türklük Şuunu", *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 25, C. II, s. 30, 1912.

²⁶ Yusuf Akçura, "Türklük Şuunu", *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 26, C. II, s. 45, 1912.

Rusya'daki Türk kamuoyunu yakından takip eden Türk Yurdu dergisi, içinde bulunulan zor dönemde, Rusya Türkleri ile Osmanlı arasında köprü vazifesi görür. Rusya Türkleri arasında Osmanlı'ya maddi ve manevi katkı sağlamak amacıyla yapılan bütün faaliyetleri sayfalarından duyurur. Hilâl-i Ahmer'e yapılan yardımları ve Osmanlı Devleti'ne gönüllü olarak katılanları haber yaparak bu tür faaliyetleri teşvik eder.²⁷

İstanbul'da neşredilen Türk Yurdu dergisinin yapmış olduğu yayınlar karşılıksız kalmaz. Rusya'daki Türk bölgelerinde de Balkan Savaşları, Türk aydınların öncülüğünde gündemde tutulmaya çalışılır. Bu bölgele- rin başında 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasına kadar Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Kırım gelmektedir. Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan, Rus işgalinden sonra Osmanlı topraklarına göç eden çok sayıda muhacir ve karşılıklı öğrenci ve öğretmen geliş gidişleriyle kültürel ilişkilerin hiçbir zaman kesintiye uğramadığı Kırım'da yaşayan Türkler, Osmanlı'nın içinde bulunduğu sıkıntılı duruma ilgisiz kalmazlar. Rusya'daki Ceditçi aydın kuşağı üzerinde büyük tesiri olan İsmail Gaspıralı'nın, Rusya Türkleri tarafından ilgiyle okunan Tercüman gazetesinde neşrettiği yazıları, sadece Kırım'da değil Rusya'da yaşayan bütün Türk topluluklarında savaşlarla ilgili kamuoyunun oluşmasında etkili olur.

Rus ve Batı basını vasıtasıyla dünyadaki siyasi gelişmeler hakkında geniş malumatı olan Gaspıralı, öncelikle Balkanlarda yükselen milliyetçilikler neticesinde gerilen atmosfer hakkında halkı bilgilendirmeye çalışır. Tercüman'da neşrettiği "*Meselenin aslı nedir?*" isimli makalesinde, Rumeli'de Osmanlı aleyhinde kurulan ittifak ve bunun karşısında Avrupalı devletlerin takındıkları tavır şu sözlerle eleştirir: "*Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ittifak ediyorlar, beraberce Türklere hücum edeceklermiş... Bu da olabilir. Çünkü mağlup oldukları halde mesul olmayacakları malum. Koca Avrupa gibi hamileri var. Galip gelen Türkleri hemen durdururlar*".²⁸ Gaspıralı'ya göre, ufukta görülen savaşlardaki asıl gaye Osmanlı'yı yıpratarak Şark meselesini gerçekleştirmektir.²⁹

Savaşın başlamasıyla birlikte Gaspıralı, Rusya'da yaşayan Türklerin içinde bulunduğu hassas durumu göz önüne alarak, Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'ne nasıl yardım edilmesi gerektiği konusunda ince siyaseti belirleyerek önemli bir misyon da üstlenir. Türklerin kültürel seviyesini yükseltmeyi kendisine öncelikli hedef gören Gaspıralı, Çarlık hükümetiyle olan ilişkilerinde dikkatli davranmaktaydı.³⁰ Bu sebeple Slav

²⁷ Ömer Özcan, "a.g.m.", s. 25-26.

²⁸ İsmail Gaspıralı, "Meselenin Aslı Nedir" *Tercüman*, 7 Eylül 1912, S. 37'den naklen, *Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri II*, Haz. Sabri Arıkan, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 229, İstanbul, 2011.

²⁹ A.g.e., s. 232.

³⁰ Gaspıralı İsmail Bey, *Rusya Müslümanları* isimli eserinde, Rusya'da yaşayan Müslüman halkın Rus hükümetiyle kuracağı karşılıklı münasebetlerin temel prensiplerini ortaya koyar.

milliyetçiliğinin arttığı gergin bir dönemde, Türk toplumunun yardımları Rusya kanunlarına riayet ederek toplaması gerektiği görüşünü savunur.³¹ Gaspıralı, bu konuda gerekli yönlendirmeleri yapmış, yetkili mercilerden alınan izinleri haber yaparak kanunlara uygun bir şekilde yardımların toplanmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Tercüman gazetesinde, sadece Rusya'da değil dünyanın hemen her bölgesinde yardımlar noktasında gösterilen fedakârlıklar örnek verilmiştir. Bu haberler arasında Çin hâkimiyetinde olan Kulca'da Müslüman hanımların altınları, gümüşleri yanında saçlarını kesip satarak topladıkları paraları göndermeleri dikkat çekicidir.³²

Balkan savaşlarının, Rusya Türkleri arasında yankılandığı yerlerden birisi de Türkistan bölgesidir. Buhara, Semerkant gibi tarihi şehirlerle, Türk-İslam medeniyetinin en eski yerleşim yerlerinden olan Türkistan, köklü eğitim kurumlarıyla Orta çağlarda İslam dünyasının cazibe merkezi olmuştu. Hanlıklar döneminde Osmanlı Devleti ile yakın siyasi ilişki kuran bu bölge, Rus işgalinden sonraki dönemlerde kültürel bağları devam ettirmişti. 20. yüzyılın başlarında yaşanan fikri hareketlilik ile birlikte Türkistan Ceditçilerinin Osmanlı'ya olan ilgisi daha da artmış, Türkistan basınında Osmanlı Devleti'ndeki gelişmelerle alakalı yayınlar yapılmaya başlanmıştı.

Türkistan Ceditçilerinin öncülerinden olan Mahmut Hoca Behbudi tarafından neşredilen "*Semerkand*" gazetesi, Osmanlı ile ilgili haberlerin yoğunluğu bakımından Türkistan basınında ilk sırada bulunmaktaydı. Ubeydullah Hoca tarafından neşredilen "*Sada-yı Türkistan*", Abidcan Mahmud tarafından neşredilen "*Sada-yı Fergana*", İstanbul'da eğitim görmüş Türkistanlı gençler tarafından Buhara'da neşredilen "*Turan*" gazetelerinde de Osmanlı ile ilgili haberler verilmekteydi. Edirne, İstanbul gibi önemli Türk şehirlerinin tanıtılması yanında siyasi gelişmeler, Avrupa basınında Osmanlı Devleti ile ilgili haberler, gazete ve dergilerde yer almaktaydı.³³

Buna göre aynı zamanda Müslüman bir devlet olan Rusya, Müslümanları asimile politikalarından vazgeçmeli, bunun karşılığında ise, Müslümanlar Rusya'yı kendi devleti olarak benimsemeli, kanunlara tabi iyi bir Rus vatandaşı olmalıydı. İsmail Gaspıralı, *Seçilmiş Eserleri: 2 Fikri Eserleri*, Haz. Yavuz Akpınar, s. 20, İstanbul, 2004.

³¹ Orenburg ve Kargalı Müslümanlarının Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hastaneleri için yardım toplamak üzere yaptıkları müracaat Rus makamları üzerine reddedilmesi üzerine Gaspıralı, Rusya'daki Müslüman Türkleri teskin etmiş ve karara uyulması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte Yüksek senato meclisine başvurarak kararın temyiz edilebileceğini açıklamıştır; "Türk Mecruhlarına Yardım Meselesi", *Tercüman*, 6 Noyabır 1912, S. 25; "Tercüman" *Tercüman*, 6 Noyabır 1912, S. 25. (Tercüman'da çıkan haberlerin bir kısmına Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde Prof. Dr. Yavuz Akpınar'ın Tercüman Arşivi'nden ulaşılmıştır).

³² *A.g.e.*, s. 206.

³³ Fatma Açık, "Özbekistan'da 1909-1917 Yılları Arasında Faaliyet Gösteren Turan Cemiyeti", *Türk Yurdu*, S. 214, C. XXV, s. 45-49, 2005; Tahir Kahhar, "Türkistan Matbuatında Türkiye (1900-1920)", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, s. 265-268, Ankara, 4-7 Kasım 1997.

Osmanlı Devleti'ne karşı hızlı bir şekilde ilginin arttığı Türkistan basınında, Balkan savaşları da yakından takip edilir. Türkistan'ın milli basın organlarından Turan gazetesinde neşredilen "*Balkan Savaşı ve sonucu*" adlı makalede, Rus ve Avrupa basınında yer alan Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşlarıyla Avrupa'dan tasfiye edileceği yönündeki haberlere atıfta bulunularak, savaş öncesi Avrupa devletlerinin savaş nasıl biterse bitsin, statükonun korunacağı şeklinde aldıkları kararları hatırlatılır. Ayrıca gazete yazarları, savaşta zarar görenler ve yaralananlar için yardım toplanması hususunda kamuoyunu harekete geçirmeye çalışırlar.³⁴

1905 Rusya'daki meşruti hareket sonrası doğan kısmi özgürlük ortamında, bütün Rusya Müslümanlarında olduğu gibi Kazak Türkleri arasında da basın hayatı canlanmış, milliyetçi, liberal, sosyalist gazete ve dergiler neşredilmeye başlamıştı. Bunlar arasında dönemin en etkili yayın organlarından biri olan Kazak gazetesinde Balkan Savaşları gündeme taşınır. Kazak aydınlarından Alihan Bökeyhanov, Kazak gazetesinde yazmış olduğu makalelerle savaşların çıkış sebepleri ve gidişatı hakkında bilgi verir. Bökeyhanov, Avrupa devletlerinin teşvikleriyle birleşen dört Balkan devleti arasında kurulan ittifakı, it dostluğuna benzetir. Kendi aralarındaki husumeti bir tarafa bırakarak Osmanlı'ya karşı birleşen Balkan devletleri, savaş sonunda ise Osmanlı'dan elde ettikleri toprakları paylaşamayarak kendi aralarında savaşa başlamışlar, Türklerden hiçbir zaman görmedikleri zulmü birbirlerine yapmışlardır.³⁵

Balkan savaşlarına karşı yoğun ilginin olduğu bölgelerden birisi de İdil-Ural bölgesidir. Kazan Hanlığı'nın işgaliyle Rus hâkimiyetine giren İdil-Ural Türkleri, işgalden sonraki dönemlerde aynı kültür ve medeniyet dairesi içinde oldukları Osmanlılar ile ilişkilerini kesmemişlerdi.³⁶ Ceditçi düşüncenin fikri temellerinin atıldığı bu bölgede, ticari faaliyetlerle zenginleşen Tatar burjuvazi sınıfı oluşmuştu. Başta eğitim faaliyetleri olmak üzere her türlü kültürel faaliyete destek veren Tatar tüccarların destekleriyle İdil-Ural bölgesinde Türkçe basın faaliyetleri hızlı bir şekilde gelişmişti. Yusuf Akçura, Fatih Kerimi, Abdürreşid İbrahimov, Musa Carullah Bigiyev gibi Osmanlı Devleti'ni yakından tanıyan aydınların öncülüğünde "*Ülfet*", "*Yıldız*", "*Vakit*" vb. gazete ve dergiler neşredilmekteydi. Bu gazetelerden Ülfet, Osmanlı'ya ve halifeye olan yakın muhabbetiyle temayüz etmişti.³⁷

Balkan savaşlarının başlamasıyla birlikte İdil-Ural basınında da savaşlarla ilgili haberler yayınlanmaya başlar. Vakit gazetesi bu konuda

³⁴ Baybota Dostkarayev, "Buhara'da 1912-1913 Yıllarında Yayınlanan Turan Gazetesinde Türkiye Konusunun Yansımaları", *Kardeş Kalemler*, S. 53, 73-78, Mayıs, 2011.

³⁵ Alihan Bökeyhanov, *Şıgarmalar*, s. 204-208, Almatı, 1994.

³⁶ Erdal Şahin, "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Diline Etkileri", *Osmanlı*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, s. 353-355.

³⁷ Nadir Devlet, *a.g.e.*, 168-170.

önemli bir adım atar, savaşları yakından takip edebilmek ve doğru haberleri okuyucuya ulaştırabilmek için İstanbul'a Osmanlı Devleti'ni yakından tanıyan Fatih Kerimi'yi muhabir olarak gönderir. Remiyeve kardeşlerin desteğini alarak yayınlamaya başladığı Vakit gazetesinin muhabiri olarak savaşları takip etmek üzere Kasım 1912 tarihinde İstanbul'a gelen Kerimi, göndermiş olduğu yazılarla sadece çözülme sürecine girmiş Osmanlı Devleti'nin en sıkıntılı ve trajik dönemini ortaya koymaz, bununla birlikte dönemin sosyal, kültürel ve siyasi hayatının inceliklerini de resmeder. Balkan devletlerine karşı uğranılan ağır yenilgilerin üzüntüsünü dile getirirken, bu hezimetlerin arka planındaki sebepleri de sorgular.³⁸

Onun yazılarından Rusya Türklerinin Osmanlı Devleti'ne karşı büyük muhabbet beslediği anlaşılmaktadır. Kerimi'nin İstanbul'a kadarki yolculuğunda, Türkler ile girdiği diyaloglarda bu sevgi açıkça hissedilir. Türkistanlısı, Kırım'lısı bütün Türkler, savaşları Rus basını veya Türk basını vasıtasıyla takip etmekte, zafer haberlerine sevinmekte, yenilgilere ise üzülmekteydiler.³⁹ Kendisini Rusya Türklerinin fahri elçisi olarak gören Kerimi, Rusya'dan ve diğer İslam coğrafyalarından gelen maddi yardımları, hastanelerde çalışmak ya da cephede savaşmak üzere gelen Türk gönüllülerin faaliyetlerini, hemen her yazısında anlatarak adeta bu tür katkıların artmasını teşvik eder. Hint Müslümanlarının kurbanlarını kesmeyip ücretini Osmanlı'ya göndermelerini örnek göstererek, Rusya Türklerinin yardımlarının daha fazla olması gerektiğini dile getirir. Yardımlar noktasında Rusya hükümetinin engel çıkarmadığını, Petersburg sefiri Turhan Paşa'nın hanımı vasıtasıyla ya da bir araya gelinerek yardımların toptan ulaştırılabileceğini belirtir.⁴⁰

Osmanlı Türklüğüne toplanacak yardımlar konusunda çok duyarlı davranan İdil-Ural basınında, Rusça gazete ve dergilerde Osmanlı'ya yapılacak yardımları engelleme yönündeki yayınlara, yine aynı yolla cevap verilir. Moskova'da çıkarılan "*Ruski Slava*" gazetesinin "*Rusya'da Türk yaralılarına bir kapık verecek vicdan yoktur*" şeklindeki kışkırtmalarına, Vakit gazetesinde "*Yaralılarına yardım meselesine siyasetin karıştırılmaması gerektiği*" belirtilir.⁴¹ Savaşları din savaşları şeklinde aktaran ve Osmanlı Devleti aleyhinde kamuoyu oluşturmaya çalışan Rus basınına bir

³⁸ Orenburg'da neşredilen Vakit gazetesinin başmuharriri olan Fatih Kerimi, Balkan savaşları sırasında Osmanlı Devleti'ne gelerek İstanbul'daki siyasi gelişmeler ve cephedeki durumla ilgili yazdığı yazıları Vakit gazetesinde ve yine Orenburg'da çıkan Şura gazetesinde yayınlanmıştır. Onun bu yazıları *İstanbul Mektupları* adı altında 1913 yılında Orenburg'da Vakit matbaasında basılmıştır. Kitap 2001 yılında Türkiye Türkçesine çevrilmiştir. Fatih Kerimi, *İstanbul Mektupları*, Haz. Fazıl Gökçek, İstanbul, 2001.

³⁹ Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 4-5.

⁴⁰ *A.g.e.*, s. 33.

⁴¹ Kazım Nami, "Rusya'da Hilâl-i Ahmer ve Matbuat", *Türk Yurdu*, Tubitay Yay., C. II, S. 27, s. 61.

tepki de Petersburg'da okuyan Türk-Tatar gençleri tarafından Rus gazetelerine gönderdikleri protestolarla gösterilir. Türk gençleri protesto metninde şunları dile getirmişlerdir:

*“İnsaftan nasipsiz birtakım adamlar, Rus matbuatı sayfalarında, Türk-Slav muharebesinin ilk saatinden itibaren yalnız Türkler aleyhinde değil, bütün âlem-i İslam aleyhine, Evlad-Şarkın bütün mukaddesatı aleyhine yazmaya kalktılar. Terakki Perver olduğu düşünülen Rus matbuatı bu haksızlığa iştirak etti. Rus matbuatının bu harbi suret-i takdiri, makul haddi çoktan aştı...”*⁴²

İdil-Ural bölgesindeki Türk-Tatar halkının Osmanlı'nın içine düştüğü zor durum karşısında çok hassas oldukları anlaşılmaktadır. Rusya Türkleri ile Osmanlı Türklüğü arasında gelişen muhabbet ve kardeşliğin neticesi olarak, Balkan savaşları esnasında Osmanlı'nın zor durumu karşısında Rusya Türklerinin hassasiyetlerine, Kadı Rızaeddin Fahreddin'in Kurban Bayramı vesilesiyle Şura dergisinde yazdığı yazısı örnek gösterilebilir. Rusya Müslümanları fikir hayatının önemli isimlerinden olan Kadı Fahrettin, Orenburg'da neşredilen “Şura” dergisinde 1912 yılı Kurban bayramından önce dostlarına ve yakınlarına hitaben yazdığı yazısında, Osmanlı'da yaşayan kardeşlerinin sıkıntı ve hüznü içinde bulunduğu bir dönemde bayram tebrikleşmesinin doğru olmadığını şu sözlerle açıklar:

*“Bu günlerde Türkiye’de yaşayan dindas ve nesil kardeşlerimiz üstüne umumi bela ve kazalar geldi. Bu kazaların ref olunacağı vakit malum değildir. Kardeşlerimizin yanıp, yıkılıp kan ağladığı bir zamanda, şadlık izhar etmek iktidarımızdan hariçtir. Bu cihetle, eğer beklenilmeyen hayırlı bir tebeddül vukua gelmezse, önümüzdeki kurban bayramında bizim evimizde bayrama mahsus merasim olmayacak, yalnız vacip ameller ifa kılınıp, tebrikler yapılmayacak, belki matem tutulacaktır...”*⁴³

Rızaeddin Fahreddin'in duygu yüklü sözleri bölge Türkleri üzerinde etkili olur. Kurban bayramında kutlamalar olmaz, sofralar kurulmaz, bayramlarda mutat olan tiyatro ve konserler düzenlenmez, evlerin kapıları açık tutulmaz. Hatta bazı kimselerin evlerinin kapısına “*Bayram ziyaretleri kabul ve iade edilmiyor*” diye Türkçe ve Rusça levhalar astığı görülür.⁴⁴

Coğrafi olarak Osmanlı'ya daha yakın konumda olan Azerbaycan'da da Balkan savaşlarına diğer Türk bölgelerine benzer reaksiyon gösterilir.

⁴² “Şimali Türk Gençlerinin Rus Gazetelerine Protestoları”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yay., C. II, S. 29, s. 93.

⁴³ Yusuf Akçura, “İmparatorluk Haricindeki Türklerde Türklük Hamiyeti”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yay., S. 28, C. II, s. 77, 1912.

⁴⁴ “Bayramda Tebrik”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yay., S. 29, C. II, s. 93, 1912.

19. yüzyılda Rus işgaline uğrayana kadar, İran ve Osmanlı'nın kontrolü altında bağımsız hanlıklardan oluşan Azerbaycan'ın Anadolu ile olan ilişkileri kuruluş dönemlerine kadar uzanmaktaydı. 19. yüzyıl boyunca Rus işgaline maruz kalan Azerbaycan'da sömürü ve asimilasyon politikalarına karşı Türk aydınları, kendi kimliklerini korumak için kültürel bir mücadele içine girerler. Azerbaycan'da petrole dayalı iktisadın gelişmesiyle zenginleşen Türk iş adamlarının desteğini alan aydınlar, basın yayın faaliyetleri ve açtıkları yeni usul okullarla kültür hayatının canlanmasına zemin hazırlarlar. Rus işgali altında kalan Azerbaycan topraklarında Şii İran tesirinin azalması, 1870'lerden sonra Sünni aydın sınıfının oluşmasına sebep olur. Bu aydınlar Sünni olmalarının tesiriyle, İran'a değil daha çok Osmanlı Türklerine yakın durmaları Azerbaycan'da Türkçülük düşüncesini tetikler.⁴⁵ Azerbaycan'da yaşanan Türk-Ermeni çatışması ve Rusya'nın uyguladığı Panislavist politikalara duyulan tepki neticesinde, Türkçülük düşüncesi kendisine, siyasi alanda da yer bulmaya başlar.⁴⁶

Gelişen Türkçülük düşüncesi, aydınların Osmanlı'ya olan ilgisini artırdığı gibi karşılıklı ilişkilerin gelişmesine de sebep olur. Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Bey gibi aydınlar, İstanbul'daki kültürel ve siyasi faaliyetlerde önemli rol alırlar. İstanbul'la Azerbaycan arasında kurulan bu tür kültürel köprüler, iki toplumu duygusal olarak yakınlaştırır. Trablusgarp ve Balkan savaşları gibi Osmanlı'nın en zor dönemlerinde yaşadığı sıkıntıların acısı, Azerbaycan Türkleri tarafından da hissedilir. Hâkimiyeti altında bulunduğu Rusya'nın, Osmanlı'ya karşı açıkça tavır alması ve Balkan devletlerini desteklemesi Azerbaycan kamuoyunda büyük yankı bulur.

Azerbaycan'ın milliyetçi aydınları tarafından 1911 yılında kurulan "Müsavat Partisi", 1912 yılında bir beyanname yayınlayarak dünyadaki bütün Türkleri ve Müslümanları Osmanlı Devleti'ne yardım etmeye çağırır. İslam'ın son kalesi olarak görülen Osmanlı Devleti'ne karşı derin bir muhabbet beslenildiği anlaşılan beyanname şu sözleri ihtiva etmekteydi:

"Dindaşlar bilin ki tek ümidimiz ve kurtuluşumuz Türkiye'nin istiklalini koruması, yükselmesi ve inkişaf etmesindedir. Eğer geçmişteki lakaytlığımızdan ve nemelazımlığımızdan şimdi vazgeçmezsek, dünyanın gözü önünde hak ve hukukumuzu koruyamaz, dinimizi ve milliyetimizi kaybederiz. Bunun neticesinde esir olacağımızdan hiç kimşenin şüphesi olmasın. Balkan savaşının arkasında Ruslar durur. Asıl hedefleri de Türk askerini yok edip Türk devletini yıkmak ve esir etmektir."

⁴⁵ Savaş Açıkkaya, "Çarlık Rusya'sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincin Gelişmesinin Temel Dinamikleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, s. 403-418, 2010/1.

⁴⁶ Betül Arslan, *a.g.e.*, s. 26.

Müsavat partisi liderleri, Rus emperyalizmi altındaki bütün Türk illerini ve İslam dünyasını Osmanlı ordusunun kurtaracağına inanmakta ve destek istemekteydiler.⁴⁷

Balkan savaşlarının Rusya Türkleri arasındaki yansımaları sadece basın ve siyasi beyannameler yoluyla olmamış, aynı zamanda edebi eserlerde de kendini hissettirmiştir. Alınan mağlubiyetler ve uğranılan hezimetlerin elem ve kederini paylaşan Rusya Türkleri, kazanılan zaferlerin sevincine de ortak olmuşlardır. Azerbaycan Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden olan Cafer Cabbarlı, 1917 yılında sahneye koyduğu *“Edirne’nin Fethi”* isimli piyesinde, Edirne’nin işgali sonrasında İstanbul’da gelişen siyasi olayları, İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidarı ele almasını, İstanbul’un işgal tehlikesinden kurtarılıp Edirne’nin fethini, yüksek bir milli ruhla anlatır. Eser, Azerbaycan halkı tarafından da büyük bir ilgi ve takdirle karşılanır.⁴⁸

Umumiyetle, Balkan Muharebeleri konusu Mirza Bala Mehemedzade’nin *“Enver Bey yahut Kamil Paşa Kabinesi”*, Asım Hacı Abdurrahmanzade’nin *“Edirne Muharebesi yahut Kahraman Şükrü Paşa”*, Memmedbağır Aliyev’in *“Kamil Paşa ve yeni Türkler”* gibi dram eserlerinde etraflı olarak işlenmiştir. Zamanında sahneye konulan bu eserlerin bir kısmı yitip gitmiş, günümüze kadar gelememiştir.⁴⁹

Kırım’dan Türkistan’a Balkan Savaşları, Rusya Türkleri matbuatında sürekli gündemde tutularak kamuoyunun hassasiyeti üst seviyeye çıkarılmıştır. Aydınların bu çalışmaları karşılıksız kalmamış, Rusya’daki Türkler, yaptıkları maddi ve manevi katkılarla Osmanlı Devleti’nin yanında olduklarını göstermişlerdir.

2.3. Balkan Savaşlarında Rusya Türklerinin Osmanlı Devleti’ne Maddi ve Manevi Katkıları

Balkan savaşlarının Rusya Türkleri arasında milli şuurun yükseldiği bir dönemde başlaması, onların göstermiş olduğu reaksiyon üzerinde etkili olur. Balkan devletlerini destekleyen Rusya kamuoyundaki Panislavist söyleme tepki olarak Türkler, din ve kan bağıyla bağlı oldukları Osmanlı Devleti’ne yardım konusunda seferber olurlar. Rusya’daki Müslüman Türk kamuoyunu harekete geçirmek için yapılan yayınlar neticesiz kalmaz, cephe gerisinde yaralıları bakmak ve cephede bizzat savaşmak üzere gönüllüler, Osmanlı Devleti’ne yardıma koşarlar. Düzenlenen yardım kampanyalarında toplanan yardımlar, Hilâl-i Ahmer vasıtasıyla veya bizzat elden İstanbul’a ulaştırılır.

⁴⁷ Mustafa Görüryılmaz, *Türk Kafkaz İslam Ordusu ve Ermeniler (1918)*, s. 53, Bakü, 2009; Betül Arslan, *a.g.e.*, s. 49.

⁴⁸ Cafer Cabbarlı, *Eserleri*, Haz. Arif Rüstemli, I. Cilt, s. 25-26, Bakü, 2005.

⁴⁹ Aybeniz Aliyeva Kengerli, *Azerbaycan’da Romantik Türkçülük*, Aktaran: Metin Özarslan, s. 289, İstanbul, 2008.

Petersburg’da tıp tahsili gören Ümmü Gülsüm Kemalova, Meryem Pataşova, Rukiye Yunusova ve Meryem Yakupova adlı dört kız öğrencinin İstanbul’a gelerek cephe gerisinde yapmış oldukları faaliyetler, maddi ve manevi katkılar noktasında güzel bir örnektir.⁵⁰ Bu kızlardan Meryem Pataşova, 1913 yılında Vakit gazetesinde neşrettiği hatıralarında İstanbul’a geliş sebeplerini şu şekilde izah eder:

*“Trablusgarp savaşı biter bitmez Avrupa devletleri, Türkiye Devletini rahat bırakmamak için Balkan devletlerini Türkiye üstüne gönderdiler. Muharebeler başladı. Balkan Hristiyanlarına her taraftan yardım gönderilmeye başlandı. Evvelki muharebelerde güçten düşen Türkiye’ye hiçbir taraftan yardım yok idi. Vatan yolunda, din yolunda canlarını feda eden Türk askerlerinin hastalarına, yaralılarına muharebe meydanlarında yardım etmek için dört kız Petersburg’dan İstanbul’a gittik”.*⁵¹

İstanbul’da Kadirga hastanesinde aylarca hastabakıcılık yaparak yaralı askerlere bakan Türk kızları, aynı zamanda Osmanlı kadınlarını aydınlatma ve örgütleme çabalarıyla da dikkat çekerler. Osmanlı Müdafaa-i Hukuk cemiyetine bir dilekçe ile müracaat ederek bazı öneriler sunan Türk kızları, “Müdafaa-i Milliye Cemiyeti’nin Heyet-i Faalisine Teklifimiz” başlıklı bu dilekçede, ülke müdafaasında kadınların daha aktif rol almaları için gerekli teşkilatlanmanın yapılmasını, kadınlardan oluşan birlikler kurulmasını ve cepheye bu birliklerin gönderilerek askerlere moral verilmesini, bu amaçla kendilerinin de cepheye gitmek için gönüllü olduklarını belirterek, bu girişimlerine öncülük yapmak için de Rusya’dan getirdikleri ziynet eşyalarını bağışladıklarını kaydetmişlerdir.⁵²

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Kadınlar Heyeti tarafından düzenlenen toplantıda Türk kızlarından Ümmü Gülsüm Kemalova, Osmanlı kadınlarına yönelik yaptığı konuşmasında şu sözlerle ülkenin kurtuluşunda kadınların üzerlerine büyük yük düştüğünü anlatarak onları cesaretlendirmeye çalışmıştır: “Aziz hemşerilerim, kuzeydeki milyonlarca hemşirelerinizin gözleri bugün size çevrilmiştir. Sizden himmet, azim, metanet bekliyorlar. Eğer bir milletin kadınlarında azim ve metanet bulunursa, o milletin erkeklerinden her türlü fedakârlık beklemek mümkün olduğunu anlarlar”.⁵³

⁵⁰ O.H.A.C. Arşivi, 413/69, 10.TS.1328 S.; “İmparatorluk Haricindeki Türklerin Osmanlılara Yardımları”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 29, s. 93, 1912; “Petersburg’dan Mektup”, *Tercüman*, 13. Noyabır, S. 27, 1912.

⁵¹ “Balkan Savaşları Sırasında Bir Tatar Hemşirenin İstanbul Hatıraları, Meryem Rahmet Pataşof”, *İstanbul Araştırmaları*, Haz. İsmail Türkoğlu, S. 6, s. 179, 1998.

⁵² Şengül Hablemitoğlu ve Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya’daki Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, 136, Ankara, 1998; Muzaffer Tepekaya ve Leyla Kaplan, “Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezinin Kuruluşu Faaliyetleri (18 77-1923)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, s. 167, 2003.

⁵³ Şengül Hablemitoğlu ve Necip Hablemitoğlu, *a.g.e.*, s. 143-144.

Türk kızlarının fedakâr çalışmaları Osmanlı kamuoyundan büyük bir takdir görmüş, ülkelerine dönmeden önce Türk Ocağı merkezinde takdim edilen takdirname ile onurlandırılmışlardır.⁵⁴

Balkan savaşları münasebetiyle Rus kamuoyunda artan Panislavist propaganda ile birlikte milliyetçi Rusların, Balkan devletlerini açıkça desteklemelerine tepki olarak Rusya Türkleri de yükselen milli hislerinin tesiriyle Osmanlı ordusunda gönüllü savaşmak üzere birçok girişimde bulunurlar. İstanbul'da Kadırga hastanesinde gönüllü olarak hemşirelik yapan dört Türk kızı gibi çok sayıda erkek de Osmanlı ordusunda gönüllü olarak katılırlar. Bu katılımlar Rusya'nın muhtelif bölgelerinden gerçekleşir. Mesela Azerbaycan'dan genç öğretmenler ve Türk öğrenciler derslerini ve okullarını bırakarak, Türk ordusunda görev almak için gönüllü olarak İstanbul'a gelirler. Bakü'nün önde gelen zenginlerinden Esadullayef'in küçük oğlu Ali bey, gönüllü olarak savaşmaya gelerek bir grupla savaşlara katılır ve subaylık rütbesi alır. Savaşlar esnasında özellikle Kafkaslardan o kadar çok katılım olur ki gelen gönüllülerden "*Kafkas Gönüllüler Kitabı*" teşekkül ettirilmiştir.⁵⁵

Rusya Müslümanlarından yaklaşık olarak yüz kadar kişinin savaşlara gönüllü olarak katıldığı tahmin edilmektedir.⁵⁶ Azerbaycan edebiyatının önde gelen simalarından Ahmet Cevat ve Ahunt Yusuf Ziya Talipzade'nin de isimleri de gönüllüler arasında geçmektedir. Savaş bittikten sonra Yusuf Akçura'nın tavsiyesi ile her iki şahsiyet de ülkelerine dönmüşlerdir.⁵⁷ Ahmet Cevat, Stalin dönemi mahkemelerindeki sorgusunda, Balkan savaşlarına katılabilmek için verdiği mücadeleyi şu şekilde anlatmıştır:

*"Evet, 1912 yılında Türkiye'de bulundum. Ben oraya, Balkan Savaşında Türk ordusuna gönüllü olarak katılmak için gittim. Türkiye'ye, Batum'da pasaport alışıverişiyile meşgul olan bir Rum'dan aldığım İran pasaportuyla gittim. Benimle birlikte Türk ordusuna iştirak etmek için İdris Ahundzade, soyadını hatırlamadığım Ali (Eli) ve İsa Alizade (Elizade) geldiler. Biz hepimiz gönüllü gruba kabul olunduk ve onun terkinde Bulgarlara karşı savaştık. 1913 yılının sonbaharında ben Rusya'ya döndüm".*⁵⁸

Ahmet Cevat'ın da anlattığı üzere, Rusya Türklerinin gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılabilmeleri için uzun yol şartları yanında ağır Rus bürokrasisini de aşmaları gerekmektedir. Azerbaycan'da Osmanlı ordu-

⁵⁴ "Türklük Şuunu", *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 30, s. 110, 1912.

⁵⁵ Betül Arslan, *a.g.e.*, s. 51.

⁵⁶ Fatih Kerimi, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁷ Akif Aşırılı, *Cumhuriyet Devri Matbuatında Kafkas İslam Ordusu*, s. 62, Bakü, 2007.

⁵⁸ Afina Memmedli, "Azerbaycan İstiklal Şairi Ahmet Cevat ve Türkiye", *Bizim Ahıska*, S. 9, s. 24, Kış, 2008.

sunda savaşmak üzere çok sayıda gönüllünün başvurması üzerine Azeri aydınlar, basın yoluyla halkı yönlendirmeye çalışırlar. 1911 yılında neşredilmeye başlayan “*Hak yolu*” gazetesinde Doktor Karabey Karabayeve “*Gönüllüler lazım mı?*” isimli makalesinde Osmanlı Devleti’ne yardımların daha etkili ve faydalı olması için gerekli önerilerde bulunur. Azerbaycan kamuoyunda oluşan infial neticesinde birçok kişinin Osmanlı ordusunda gönüllü olarak savaşma istekleri karşısında Karabayeve, cephele savaşmak yerine maddi yardımların daha faydalı olacağını şu şekilde izah eder:

*“İhtimal ki bizim gençlerimiz arasında cepheye gidip kan dökmek isteyenler var. Benim düşünceme göre hepimiz Müslüman kardeşlerimize yardım etmek istiyoruz. Ama cebimize koyduğumuz 40 manatla yola çıkarsak İstanbul’daki açlara, bir aç daha eklemiş oluruz. Bunun yerine maddi yardımlarda bulunsak daha faydalı olur.”*⁵⁹

Karabayeve’in bu tavsiyesini doğrulayan örnekler de yaşanmıştı. Çatalca muharebesinde hastalığı nedeniyle ülkesine geri dönmek isteyen ama yeterli parası olmadığı için sıkıntı yaşayan Azerbaycan Türklerinden Ali-ağa Cevatoglu, Osmanlı hükümetinin desteğiyle bunu başarabilmişti.⁶⁰

Nitekim Karabayeve’in de belirttiği üzere Rusya Türkleri, Osmanlı Devleti’ne sağladıkları maddi katkılarla da desteklerini gösterirler. Rusya’daki Türk zenginlerin yapmış olduğu büyük bağışlar yanında hemen her bölgede düzenlenen kampanyalarda toplanan yardımlar, Osmanlı’ya ulaştırılır. Azerbaycan’da yardım faaliyetlerinin organizasyonunda Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi önemli bir rol oynar. Osmanlı Türklüğüne yardım etmek için cemiyet binasında çok sayıda toplantı düzenlenir. Zeynel Abidin Tagiyev’in yarım milyon altın para yardım verdiği bu toplantılarda, Azerbaycan’ın önde gelen diğer zenginleri de yüksek miktarda bağışlarıyla desteklerini esirgemezler. Bu toplantılarda sadece maddi yardımlar toplanmaz. Osmanlı Devleti’nin manen yanında olduklarını göstermek için şu kararlar alınır: Balkan Savaşları bitinceye kadar bütün evlilikler ertelenecek, sinema ve tiyatroya gidilmeyecek, erkeklerden hiç kimse tıraş olmayacak.⁶¹

Rusya’daki Türk basınında düzenlenen kampanyalarla alakalı haberlerden halkın bu faaliyetlere büyük destek verdiği anlaşılmaktadır. Moskova’daki Türk öğrenciler tarafından düzenlenen yardım organizasyonu-

⁵⁹ Karabayeve, “Könüllüler Lazımdır”, *Hakk Yolu*, 14 Ekim 1912, N. 9’dan nakil Aydın Dadaşov, *Muhammet Hasan Hacinski*, s. 116, Bakü, 2004.

⁶⁰ *O.H.A.C. Arşivi*, 237/7, 1KE, 1328.

⁶¹ Bakü Şehbenderliği vasıtasıyla toplanan yaklaşık Yüz Otuz Sekiz Bin Frank yanında aynı yardımlarda İstanbul’a ulaştırılır. Bakü’de ikamet eden Reşide Hanım ve Şefika Hanım tarafından savaşta yaralanan Osmanlı askerlerinin giymesi için dikilen kıyafetler bu yardımlar arasındadır. *O.H.A.C. Arşivi*, 256/95, 14.KS.1328; *O.H.A.C. Arşivi*, 256/103, 11.KE.1328; Betül Arslan, *a.g.e.*, s. 50.

na büyük bir katılım olmuştur. Gecede düzenlenen müsamere arasında Osmanlı ordusu marşı defalarca çalınarak izleyicilerin milli hisleri yükseltilmiştir. Bin rubleye yakın hasılatın elde edildiği gecede, gelirin önemli bir kısmı Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyetine gönderilmiştir.⁶²

Savaşların başlamasıyla birlikte Kırım'da da Müslüman ahali Osmanlı Devleti'ne yardım konusunda harekete geçer. Cephe gerisinde yaralıların tedavisi için bir hastane kurmayı planlayan Tatar Cemiyet-i Hayriyesi, Rusya hükümetinden gerekli izinleri aldıktan sonra⁶³ Müslümanlar arasında yardım toplayarak yüz yataklık eşya ve malzeme hazırlar. Hastane için düzenlenen kampanyalara Kırım'ın her bölgesinden katılım olur. Kırımlı Müslüman hanımlar ise hastane için gerekli yatak, yorgan ve giyecekleri kendi elleriyle dikerler. Hastanede görev yapmak üzere iki doktor ve beş hastabakıcıdan oluşturulan heyetin başına Yalta Müslümanlarından Emir Hasan Bekirof ile Rüstem Parpatof getirilir.⁶⁴

Kırım ve Azerbaycan'a nazaran daha uzak mesafelerde olan Kazak bozkırlarında da zor durumdaki Osmanlı Devleti'ne yardım toplanır. Akmeşit şehrinden Sadık Ötegenov isimli bir ihtiyar Kazak, küçük heybesinin iki gözüne doldurmuş olduğu altınları Rusya'nın başkenti Petersburg'a getirerek Osmanlı elçisi Turhan Paşa'ya teslim eder. Elçilikte ihtiyar Kazak, Osmanlı elçisi Turhan Paşa'dan, Türkistanlı Türk kardeşlerinin sevgi ve sempatisinin küçük bir ifadesi olmak üzere getirdiği yardımı gerekli yere ulaştırması için ricada bulunur. Bu durumdan çok etkilenen Turhan Paşa, her ikisini kucaklayıp öper ve emaneti kabul ederek yerine ulaştıracağına söz verir.⁶⁵ Yine bu dönemde Medine'de tahsil görmekte olan Kazak öğrenciler Osmanlı askerine yardım için harçlıklarından 200 lira toplarlar. Balkan savaşları yıllarında Kazakistan'da neşredilmekte olan Aykap dergisinin bu konudaki haberine göre, öğrenciler topladıkları paraları Medine valisi Basri Paşa'ya teslim ederek, ondan bu yardımı Hilâl-i Ahmer cemiyetine ulaştırmasını isterler.⁶⁶

Hilâl-i Ahmer kayıtlarından, Rusya'da yaşayan bütün Türklerin yardım kampanyalarına teveccüh gösterdiği anlaşılmaktadır. Petersburg Seferet-i Seniyyesi, Rostof Baş Şehbenderliği, Azerbaycan'da Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi, Orenburg'da Vakit Gazetesi, Kırım'da Tatar Cemiyet-i Hayriyesi ve Tercüman Gazetesi gibi kuruluşlar ise, Rusya'nın farklı bölgelerinde Hilâl-i Ahmer adına yardımların toplandığı belli başlı

⁶² Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, a.g.e., s. 204-205.

⁶³ "Mühim Haber", Tercüman, S. 26, 7 Noyabır 1912.

⁶⁴ Fatih Kerimi, a.g.e., s. 106-116; Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, a.g.e., s. 201-202; Tatar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından toplanan yardımlar 22 kalemden oluşmaktadır. O.H.A.C. Arşivi, 96/219, 10.KS.1328.

⁶⁵ Abdulvahap Kara, "Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyete Katkıları", MSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi, S. 3, s. 74, Kasım, 2000.

⁶⁶ Ü. Subhanberdina ve S. Davitov, Aykap, s. 288, Almatı, 1995.

merkezlerdi. Gönüllü kuruluşlar ve Rusya'daki Türklerin meskûn olduğu şehirlerde mevcut sefaret ve şehbenderlikler vasıtasıyla toplanan maddi yardımlar, Hilâl-i Ahmer kanalıyla Osmanlı'ya ulaştırılmıştır. Hilâl-i Ahmer Salnamesinde (1329-1331) zikredilen bu yardımların bir kısmı, yardım gönderilen bölgelerin çeşitliliğini gösterebilmek amacıyla aşağıda tabloda verilmiştir.⁶⁷

Yardım Yapılan Bölge, Kişi veya Kuruluş	Miktarı
Orenburg Müslümanlarından Zeynep Latifkızı Hanım	1154 kuruş
Orenburg'da Hacı Hüseyin Şerafeddin Bey, Hatice, Zehra ve Nefise Hanımlar	426 lira
Orenburg'da Abrürreşid Efendi İsmailov	116 lira
Rusya'da Hacı Hüseyin Efendi	114 lira
Ufa'da Hacı Abdülatif Efendi Hakimof Hazretleri	347 lira
Orenburg'da Merhum Şeref Efendi namına ailesi tarafından	102 lira
Rusya'da Mehmed Can Kerimof	1779 kuruş
Tiflis Baş şehbenderliği vasıtasıyla	718 kuruş
Petersburg Sefaret-i seniyesi	18932 kuruş
Orenburg şehrinde mukim ehli müslümandan	7038 kuruş
Kırım ehli müslimesi namına Hüseyin Efendi vasıtasıyla	3374 kuruş
Novorski Şehbenderliği vasıtasıyla	2670 kuruş
Sivastopol Şehbenderi Hakkı Bey vasıtasıyla	28805 kuruş
Bakû Osmanlı Baş Şehbenderliği	126357 kuruş 164480 kuruş 31268 kuruş
Novorski Ahalisinden Şehbender vasıtasıyla	4092 kuruş
Sivastopol Şehbenderi İbrahim Hakkı Bey	478 kuruş
Novorski Ahalisinden	4154 kuruş
Petersburg Şehbenderliği vasıtasıyla	5925 kuruş 2182 kuruş
Rusyalı Talebe Cemiyetinden Ahmet Hamdi Bey vasıtasıyla	462 kuruş
Rusyalı Hacı Hüseyin Efendi vasıtasıyla	11487 kuruş
Rusyalı İbrahim bin Abdullah Efendi	300 kuruş
Petersburg Baş Şehbenderi vasıtasıyla	129292 kuruş
Bakû ahalisinden	12939 kuruş 21591 kuruş
Rostof Osmanlı Baş Şehbenderi Derviş Bey vasıtasıyla	18990 kuruş
Petersburg Şehbenderi vasıtasıyla	10552 kuruş
Petersburg Sefaret-i Seniyesi	19405 kuruş 32465 kuruş
Batum Şehbenderliği vasıtasıyla	14057 kuruş
Tiflis Şehbenderi Remzi Bey	500 kuruş
Kırım Bahçesaray'da Hacı Seyid Mehmed Seyid Ahmetof	1155 kuruş

⁶⁷ Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi 1329-1331, s. 380-385; O.H.A.C. Arşivi, 193/ 21.3.4.5., 11.KE.1329.

Kırım Bahçesaray'da Hüseyin Efendi	1155 kuruş
Kırım Bahçesaray'da Kaşif Efendi	1155 kuruş
Kırım Bahçesaray'da ulemadan Hacı Emiroğlu	289 kuruş
Kırım Bahçesaray'da Seyid Mehmed Emir Alioğlu	184 kuruş
Akmescitte Tuzcu Hüseyin Çelebi vasıtasıyla	833 kuruş
Orenburg Cemiyet-i İslamiyesi namına Mir Emirüddin Efendi	3377 kuruş
Petersburg Sefaret-i Seniyesi vasıtasıyla	41092 kuruş
Kırım'da Karaca Karyesi Eşrafından Abdülhakim Efendi	2151 kuruş
Tiflis Baş Şehbenderliği vasıtasıyla	5215 kuruş
Kırım Bahçesaray'da Hacı Abdürrahim tarafından	1100 kuruş
Petersburg Sefaret-i Seniyesi vasıtasıyla	17329 kuruş
Moskova Baş Şehbenderliği vasıtasıyla	1970 kuruş
Batum Osmanlı Baş Şehbenderi Edhem Bey tarafından	8370 kuruş
Kafkasya'da Ahmed Beyzade vasıtasıyla cem edilen	328 kuruş
Sivastopol Şehbenderliği vasıtasıyla cem edilen	628 kuruş
Sivastopol'da Bayramoğlu Hacı İbrahim Efendi	1557 kuruş
Kırım Akmescidde Tahir Cevadzade Efendi	112 kuruş
Orenburg'da Medrese-i Hüseyniye talebesinden	282 kuruş
Orenburg Şehri Vakit gazetesi sahibi Fatih Kerimov vasıtasıyla	5814 kuruş 23255 kuruş 10627 kuruş
Moskova Şehbenderliği vasıtasıyla	1332 kuruş
Rostof Şehbenderliği vasıtasıyla	17429 kuruş
Petropavloks'ta Sıbgatullah Efendi	5815 kuruş
Petropavloks'ta Fethullah Efendi Beykişof	3491 kuruş
Petropavloks'ta Ali Efendi Berlişof	1259 kuruş
Petropavloks'ta Arif Efendi Toymatof	1159 kuruş
Kerç Şehbenderliği vasıtasıyla	41526 kuruş
Petropavloks ahalisinden Alimcan İdris vasıtasıyla	20589 kuruş
Tercüman Gazetesi İdaresi vasıtasıyla	40314 kuruş
Orski Şehrinden Fazılcan Hamidov tarafından	1923 kuruş
Orenburg'da Medrese-i Hüseyniye talebesinden iki hanım	115 kuruş
Bakü ahaliyi islamiyeden	96120 kuruş 89990 kuruş
Sivastopol Şehbenderliği vasıtasıyla	340 kuruş
Tomski şehrinden	112 kuruş
Kezlev'de Kırbacı karyesinde Abdurrahman Efendi	1159 kuruş
Kafkasya'da Şeki Kasabası ahalisinden Şevket Efendi	277 kuruş
Orenburg'da Mehmet Ali Ekberof	407 kuruş
Orenburg'da Abdurrahman Efendi Kulakof	407 kuruş
Bahçesaray Acıgöl Mahallesi ahalisinden	592 kuruş
Bakü Ahaliyi İslamiyeden	35366 kuruş 41510 kuruş

Sonuç

20. yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devletinin sınırları haricinde yaşayan Türklerin büyük kısmı Çarlık Rusya'sı hâkimiyetinde yaşamaktaydı. Os-

manlı ile Rusya'da yaşayan Türk toplulukları arasındaki ilişkiler Rus işgalinden önceki dönemlerde başlamıştı. Türk yurtlarının Rus işgaline uğraması sonucu bu bölgelerle Osmanlı Devleti'nin siyasi ilişkileri kesintiye uğramış olsa da, hac ziyaretleri ve eğitim amaçlı geliş gidişler gibi sebeplerle kültürel bağlar devam ettirilmişti. Balkan Savaşlarına geline süreçte Osmanlı Devleti'nin uyguladığı Panislamizm siyaseti ve Rusya'da Türk aydınların öncülüğünde gelişen Türkçülük düşüncesi iki bölgeyi daha da yakınlaştırmıştır.

Balkan savaşlarında Rusya Türklerinin Osmanlı Devleti lehine göstermiş oldukları reaksiyon bu yakınlaşmanın en önemli göstergesidir. Aynı kültür dünyasının parçası olan Rusya Türkleri, dil, din ve ırk bakımından bağlı gördükleri Osmanlı Türklüğünün uğramış olduğu Balkan felaketi karşısında kayıtsız kalmamışlar, onlara yardımlar noktasında seferber olmuşlardır. Bu konuda Rusya'daki Türk aydınları basın yayın organlarında neşrettikleri haber ve makalelerle kamuoyu oluşturarak öncülük yapmışlar, Türk halkları ise büyük bir fedakarlıkla her türlü maddi ve manevi desteği vermişlerdir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

- O.H.A.C. Arşivi*, 413/69, 10.TS.1328.
- O.H.A.C. Arşivi*, 96/219, 10.KS.1328.
- O.H.A.C. Arşivi*, 237/7, 1KE.1328.
- O.H.A.C. Arşivi*, 256/103, 11.KE.1328.
- O.H.A.C. Arşivi*, 256/95, 14.KS.1328.
- O.H.A.C. Arşivi*, 193/21, 3.4.5.11KE.1329.

Kitap ve Süreli Yayınlar

“Balkan Savaşı” Maddesi, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 5, s. 23-25.

“Balkan Savaşları Sırasında Bir Tatar Hemşirenin İstanbul Hatıraları, Meryem Rahmet Pataşof”, *İstanbul Araştırmaları*, Haz. İsmail Türkoğlu, S. 6, s. 179-188, 1998.

“Bayramda Tebrik”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yay, S. 29, C. II, 1912.

“İmparatorluk Haricindeki Türklerin Osmanlılara Yardımları”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 29, 1912.

“Mühim Haber”, *Tercüman*, S. 26, 7. Noyabır 1912.

“Şimali Türk Gençlerinin Rus Gazetelerine Protestoları”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 29, C. II, 1912.

“Petersburg'dan Mektup”, *Tercüman*, S. 27, 13 Noyabır 1912.

“Türklük Şuunu”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 30, C. II, 1912.

“Türk Mecruhlarına Yardım Meselesi”, *Tercüman*, S. 25, 6 Noyabır 1912.

“Tercüman”, *Tercüman*, S. 25, 6 Noyabır 1912.

Açık, Fatma, “Özbekistan’da 1909-1917 Yılları Arasında Faaliyet Gösteren Turan Cemiyeti”, *Türk Yurdu*, S. 214, C. XXV, 49-55, 2005.

Açıkkaya, Savaş, “Çarlık Rusya’sı Hâkimiyetindeki Azerbaycan Türklerinde Ulus Bilincin Gelişmesinin Temel Dinamikleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 28, 2010/1.

Akçura, Yusuf, “İmparatorluk Haricindeki Türklerde Türklük Hamiyeti”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yay., S. 28, C. II, 1912.

Akçura, Yusuf, “Türklük Şuunu”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 26, C. II, 1912.

Akçura, Yusuf, “Türklük Şuunu”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 25, C. II, 1912.

Akçura, Yusuf, “Türk Aleminde”, *Türk Yurdu*, Tubitay Yayınları, S. 1, C. I, 1911.

Andican, Ahad, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, İstanbul, 2009.

Andican, Ahad, *Cedidizm’den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul, 2003.

Arabacı, H.Murat, “1783 Yılından Sonra Kırım Türklerinin Osmanlı Devleti ile Kültürel Münasebetleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Vol. 1/2, s. 66-71, Kış, 2008.

Arslan, Betül, *I. Dünya Savaşı Esnasında Azerbaycan Türklerinin Anadolu Türklerine “Kardeş Kömeği” ve Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi*, Ankara, 2000.

Aşırılı, Akif, *Azerbaycan Matbuatı Tarihi*, Bakü, 2009.

Aşırılı, Akif, *Cumhuriyet Devri Matbuatında Kafkas İslam Ordusu*, Bakü, 2007.

Bargan, Hüseyin, “Ahmet Mithat Efendi ve İdil-Ural Türkleri”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 13, 21-41, Bahar, 2002.

Belgelerle Osmanlı-Türkistan İlişkileri (XVI. - XX. Yüzyıllar), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004.

Bennigsen, Alexandre de, “Çarlık ve Sovyet Hakimiyeti Altındaki Türkler”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Çev. Kemal Aytaç, S. 41, s. 159-179, 1986.

Bökeyhanov, Alihan, *Şıgarmalar*, Almatı, 1994.

Cabbarlı, Cafer, *Eserleri*, Haz. Arif Rüstemli, I. Cilt, Bakü, 2005.

Dadaşov, Aydın, *Muhammet Hasan Hacınski*, Bakü, 2004.

Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara, 1999.

Dostkarayev, Baybota, “Buhara’da 1912-1913 Yıllarında Yayınlanan Turan Gazetesinde Türkiye Konusunun Yansımaları”, *Kardeş Kalemler*, S. 53, Mayıs, 2011.

Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Çev. Abdulvahab Kara, İstanbul, 2007.

- Görürüymaz, Mustafa, *Türk Kafkaz İslam Ordusu ve Ermeniler (1918)*, Bakü, 2009.
- Hablemitoğlu, Necip, *Çarlık Rusya'sında Türk Kongreleri (1905-1917)*, Ankara, 1997.
- Hablemitoğlu, Şengül ve Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'daki Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, Ankara, 1998.
- Hayit, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, Ankara, 1995.
- İsmail Gaspıralı Seçilmiş Eserleri: 2 Fikri Eserleri, Haz. Yavuz Akpınar, İstanbul, 2004.
- Kahhar, Tahir, "Türkistan Matbuatında Türkiye (1900-1920)", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Kasım, Ankara, 1997.
- Kara, Abdulvahap, "Türkistan Türklerinin Kurtuluş Savaşı'na ve Cumhuriyete Katkıları", *MSÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, s. 71-82, Kasım, 2000.
- Kendi Kaleminden İsmail Bey Gaspıralı'nın İdealleri, İşleri, Tavsiyeleri ve Haberleri II, Haz. Sabri Arıkan, İstanbul, 2011.
- Kengerli, Aybeniz Aliyeva, *Azerbaycan'da Romantik Türkçülük*, Akta-
ran: Metin Özarslan, İstanbul, 2008.
- Kerimi, Fatih, *İstanbul Mektupları*, Haz. Fazıl Gökçek, İstanbul, 2001.
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916)*, Ankara, 1996.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi*, Ankara, 1993.
- Mehmet Emin Efendi, *İstanbul'dan Orta Asya'ya Seyahat*, Haz. Rıza Akdemir, Ankara, 2000.
- Memmedli, Afina, "Azerbaycan İstiklal Şairi Ahmet Cevat ve Türkiye", *Bizim Ahıska*, S. 9, s. 24-26, Kış, 2008.
- Nami, Kazım, "Rusya'da Hilâl-i Ahmer ve Matbuat", *Türk Yurdu*, Tubi-
tay Yayınları, S. 27, C. II, 1912.
- Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan Kırım Hanlıkları Arasındaki Münasebetlere Dair Arşiv Belgeleri, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Mü-
dürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 1992.
- Osmanlı Hilâl-i Ahmer Salnamesi 1329-1331, Ahmet İhsan ve şürekâ-
sı, İstanbul.
- Özcan, Ömer, "Türk Yurdu'nda Turancılık ve Türk Dünyası", *Türk Yurdu*, S. 283, C. XXXI, s. 22-30, Şubat, 2011.
- Saray, Mehmet, *Rus İşgali Devrinde Osmanlı Devleti İle Türkistan Han-
lıkları Arasındaki Siyasi Münasebetler (1775-1875)*, Ankara, 1994.
- Subhanberdina, Ü. ve S. Davitov, *Aykap*, Almatı, 1995.
- Şahin, Erdal, "Osmanlıların Kazan Tatar Türklerinin Kültürü ve Dili-
ne Etkileri", *Osmanlı*, C. 9, Yeni Türkiye Yayınları, s. 353-360.
- Tepekaya, Muzafer ve Leyla Kaplan, "Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merke-
zinin Kuruluşu Faaliyetleri (1877-1923)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bi-
limler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, s. 147-203, 2003.